

Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė

Jūratė Ruzaitė

Vytauto Didžiojo universitetas

jurate.ruzaitė@vdu.lt

Anotacija

Šiuo tyrimu siekiama parodyti, jog tam tikros netikslios kalbos (NK) kategorijos gali būti vartojamos kaip daugiafunkcė komunikacinė strategija, o NK vartoseną stipriai lemia kontekstas bei diskurso tipas. Šiame darbe analizuojama viena NK kategorija – kiekiniai žymikliai (KŽ; pvz., *daug, šiek tiek, mažai*). Tyrimas apima šių leksinių vienetų vartoseną lietuvių sakytiniame diskurse, kuris lyginamas su rašytiniu diskursu siekiant išryškinti skirtingų žymiklių paplitimą keliuose diskurso tipuose. Tyrime remiamasi duomenimis, surinktais iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (DLKT, tekstynas.vdu.lt), o rezultatai aptariami ir interpretuojami iš tekstynų lingvistikos, variantinės sociolingvistikos, pragmatikos ir diskurso analizės perspektyvos. Rezultatai rodo, jog KŽ dažniau vartojami sakytiniame diskurse, tačiau kai kurie žymikliai būdingesni tam tikriems rašytiniams tekstams. Labiausiai KŽ dažnumas, panašu, priklauso ir nuo oficialumo lygio: kuo oficialesnis bendravimas ar tekstas, tuo mažiau KŽ vartojama. Taip pat pastebėta, jog didelius kiekius žymintys KŽ yra (gerokai) dažnesni nei mažus kiekius žymintieji visuose diskurso tipuose, tačiau sakytiniame diskurse skirtumas tarp šių dviejų KŽ tipų yra visai nežymus. Pragmatiniu požiūriu KŽ atlieka svarbias komunikacines funkcijas: vertina pasakymo stiprumą, yra vartojami kaip mandagumo strategija bei yra svarbūs kuriant diskurso struktūrą.

Raktažodžiai: netiksli kalba; kiekiniai žymikliai; sakytinis ir rašytinis diskursas; tekstynai; mažų ir didelių kiekių raiška; funkcijos.

1. Įvadas

Remiantis klasikinės retorikos perspektyva netiksli kalba (NK; angl. *vague language*) siejama su netinkamu stiliumi, tačiau po klasika tapusios Channell studijos *Vague Language* (1994) pasirodymo reikšmingai pasikeitė požiūris į NK ir kalbotyroje atsirado nauja netikslios kalbos samprata. NK imta tirti iš pragmatinės perspektyvos, o kalbininkų susidomėjimas ja nuolatos auga. Channell (1994) studijoje NK apima kalbines kategorijas, kurios nėra aptariamose tradiciniame retorika paremtose stilistikos studijose, tad kartais kyla klausimų ir nesutarimų, kas vis dėlto yra NK, nes

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekiinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

skirtingos tradicijos ją apibrėžia skirtingai. Šiuolaikinėje kalbotyroje, pagal naująjį Channell (1994) apibrėžimą, NK apima kalbines kategorijas, kurios turi menką semantinę krūvį, tačiau atlieka daug svarbių pragmatinių bei socialinių funkcijų, yra vartojamos kaip požiūrio raiškos priemonės ir gali žymėti socialinį tapatumą. NK tyrimuose ypač svarbi tarpkultūrinė, tarpkalbinė ir tarpžanrinė perspektyva, nes skirtingose kalbose, kultūrose bei žanruose taikomos skirtingos socialinės-pragmatinės normos NK vartojimui. Šis darbas remiasi pragmatine perspektyva grįstu NK apibrėžimu ir atsiriboja nuo NK sampratos stilistikos tyrimuose bei stiliaus vadovuose.

Pagrindinis dėmesys pragmatine perspektyva paremtuose NK tyrimuose skiriamas anglų kalbai, o NK studijų skaičius kitose kalbose yra itin ribotas. Iki šiol buvo tirta Monrealio prancūzų (Dubois 1993), kontinentinė prancūzų (Andrews 1989; Secova 2008), švedų (Winter, Norrby 2000), vokiečių (Overstreet 2005; Terraschke, Holmes 2007), persų (Parvaresh et al. 2012; Parvaresh, Tayebi 2014), kinų (Zhang 2013; Zhang, Feng 2013) ispanų (Fernández 2015), lenkų (Wierzbicka 1991), slovėnų (Grzybek, Verdonik 2014; Verdonik 2015) ir lietuvių kalbos (Ruzaitė 2010). Tiesa, didžiojoje daugumoje šių darbų buvo tirti bendrieji plėtiniai (*general extenders*), o ne kiekiniai žymikliai (KŽ).

Dažniausiai yra minima, kad NK yra būdinga sakytiniam diskursui, tad dauguma tyrimų remiasi sakytinės kalbos duomenimis (pvz., Overstreet 1999; Stenström et al. 2002; Cheshire 2007; Zhang 2013; Zhang, Feng 2013), o rašytiniais duomenimis – rečiau (pvz., Channell 1990, Cook 2007). Tokia nuostata kvestionuojama ir sistemingai tiriama kiekybiniu požiūriu vos viename kitame darbe, išsamiausia kurių yra Martínezo (2011) studija, skirta bendrųjų plėtinių tarpžanrinei analizei anglų kalboje. Šiame tyrime reprezentatyvūs britų anglų kalbos tekstynų duomenys rodo, kad dauguma plėtinių iš tiesų yra statistiškai reikšmingai dažnesni sakytinėje kalboje (pvz., *and stuff*, *and that*, *and everything*, *and things* ir *and all*), tačiau tokios tendencijos negalima suabsoliutinti. Pavyzdžiui, bendrasis plėtinys *and so on* būdingesnis rašytiniams tekstams ir yra siejamas su oficialiuoju stiliumi (plg. Biber et al. 1999). Tad NK kaip tipinis sakytinio diskurso bruožas nėra savaime akivaizdus faktas ir neabejotinai reikalauja išsamesnių tyrimų, kurie leistų įvertinti skirtumus tarp sakytinio ir rašytinio diskurso.

Šio tyrimo tikslas – kiekybiškai įvertinti KŽ paplitimą skirtinguose diskursuose bei kokybiniu požiūriu išanalizuoti jų komunikacines funkcijas lietuvių kalboje. Šiame darbe KŽ tiriami

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

atsižvelgiant į keletą svarbių sociolingvistinių faktorių ir parametrų, tokių kaip bendravimo būdas, diskurso tipas bei teksto autorių komunikaciniai tikslai.

Atsižvelgiant į ankstesniuose tyrimuose išryškėjusias KŽ vartosenos tendencijas ir neatsakytus klausimus, šiame darbe keliami tokie klausimai:

- 1) Koks yra KŽ dažnumas ir paplitimas sakytiniame bei rašytiniame diskurse? Ar tikrai KŽ yra būdingesni sakytiniam diskursui?
- 2) Kuo skiriasi, jei skiriasi, mažus ir didelius kiekius žyminčių KŽ funkcijos ir dažnumas skirtinguose diskursuose?

Tad tyrimu bus siekiama nustatyti KŽ paplitimą skirtinguose tekstuose, išsiaiškinti, ar tikrai KŽ yra tipinis sakytinio diskurso bruožas, ir ištirti, kokiais tikslais KŽ vartojami.

2. Netiksli kalba

Šiame straipsnyje, kaip jau buvo minėta, bus remiamasi šiuolaikine NK samprata, tačiau šis terminas yra „paveldėjęs“ neigiamą atspalvį iš tradicinės retorikos ir stilistikos darbų, tad svarbu pabrėžti, jog čia NK bus suvokiama kaip naudinga pragmatinė kategorija, kurią sudaro labai konkretūs jos tipai. NK jau daugelį metų domina filosofus, retorikos specialistus, o pirmosios neigiamos nuostatos apie ją kyla dar iš Antikos laikų, kai Platonas (Plato 1914) ir Aristotelis (Aristotle 1946), kritikuodami sofistus, ėmė raginti atsisakyti dviprasmybių ir vartoti tik tikslią bei „taisyklingą“ kalbą. Aristotelis, suformulavęs penkias pagrindines „taisyklingos“ kalbos taisykles, dviejose iš jų mini, kad (a) daiktus reikia įvardinti tiksliais vardais vengiant bendrybių ir netikslumo ir (b) būtina vengti dviprasmybių (1946: 1407^b). Aristoteliškasis požiūris į kalbą, paremtas kalbos tikslumu kaip vertybe, prilyginantis kalbą skaičiams ir pabrėžiantis aiškias žodžių reikšmių skirtis, atvedė filosofus iki neišsprendžiamų sorito paradoksų, kai bandoma nuspręsti, kiek smilčių sudaro krūvą ir kiek jų išėmus krūva nebebus krūva.

Šiuolaikinius kalbininkus NK ypač ėmė dominti pasirodžius jau minėtai Channell (1994) knygai *Vague language*, sulaukusiai didžiulio susidomėjimo. Šiame darbe autorė, remdamasi anglų kalbos duomenimis, pirmą kartą kalbotyroje sistemingai ir išsamiai aprašo netikslios kalbos semantines, sintaksines, pragmatines ir intonacines ypatybes, apžvelgdama jos kategorijas, funkcijas ir vartosenos priežastis. Kas yra itin svarbu, Channell įvardija NK kaip svarbią kalbėtojo komunikacinės kompetencijos dalį taip reabilituodama šią kalbinę kategoriją ir išryškindama jos vietą kalbų mokyme bei (tarpkultūriniame) bendravime apskritai. NK tyrimų būta ir iki pasirodant

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

Channell knygai (pvz., Crystal, Davy 1979; Dines 1980; Dubois 1987; Aijmer 1985; Dubois 1993; Channell 1980, 1990, 1994; Ward, Birner 1993), tačiau tai buvo pavieniai, gan fragmentiški, mažiau išsamūs, paprastai straipsnio apimties tyrimai ir neskatino tokio didžiulio domėjimosi protrūkio NK, koks įvyko ypač pastarąjį dešimtmetį.

Channell (1994: 3–20) ir kiti autoriai (pvz., Williamson 1994) pažymi, kad visa kalba yra netiksli, tačiau skirtingoms kalbos kategorijoms būdingas skirtingas netikslumo lygmuo. Tipiškiausia NK, remiantis Channell (1994: 17–20) apibrėžimu, apima išskirtinai netikslius kalbos vienetus, kurių semantinė reikšmė yra visiškai minimali, o kalboje jie vartojami dėl savo pragmatinių funkcijų.

Skirtingi autoriai netiksliai kalbai priskiria skirtingas kalbos kategorijas ir įvardija kai kurias jų skirtingais terminais, bet turbūt anksčiausia ir daugiausiai kategorijų apimanti klasifikacija yra Crystalo ir Davy (1979) pasiūlyta kategorizacija, kuri apima šiuos NK tipus:

- (1) semantiškai tušti užpildai (*placeholders*; pvz., *thingummy* arba *thingummajig* anglų kalboje, kuriems sunku rasti lietuviškus atitikmenis);
- (2) apibendrinantys leksiniai vienetai (*summarizing lexical items*; pvz., *ir panašiai, ir taip toliau*), kurie, remiantis Overstreet (1995, 1999), šiuolaikiniuose tyrimuose dažniausiai vadinami „bendrąsiais plėtiniais“ (*general extenders*);
- (3) netikslūs bendrieji terminai ir kolektyviniai, arba kuopiniai, daiktavardžiai, kurie žymi gyvų būtybių ar daiktų visumą (*vague generic terms and collective nouns*; pvz., *krūvos*);
- (4) apytiksliai kiekiai (*approximate quantities*; pvz., *apie dvidešimt*);
- (5) anglų kalbos žodžiai su priesaga *-ish* (pvz., *fortyish*).

Channell (1994) savo NK klasifikacijoje apima beveik visas Crystalo ir Davy (1979) kategorijas, išskyrus priesaginius žodžius, taip pat daug dėmesio skiria Crystalo ir Davy (1979) atskirai neaptariamai kategorijai – kiekiniams žymikliams (*vague quantifiers*), kurie ir yra šio tyrimo pagrindinis objektas.

3. Kiekiniai žymikliai

KŽ kaip NK kategorija tirti beveik išskirtinai tik anglų kalboje, tačiau iš gan įvairių perspektyvų. Powell (1985) tyrimas, kuris remiasi nuostata, kad NK yra vartojama tikslingai, rodo, jog KŽ yra glaudžiai susiję su kalbėtojo įtikinėjimo galia (plg. Ruzaitė 2005). Pastebėta, jog KŽ įvertina kiekio svarbą ir todėl dažnai yra vartojami siekiant įtikinti klausytoją. Priešingai nei KŽ, tikslūs skaičiai

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

yra sunkiau apdorjami ir reikalauja daugiau kognityvinių pastangų iš klausytojo. Tuo tarpu KŽ yra jau paruoštos ir lengvai prieinamos kiekių interpretacijos. Žymikliai, žymintys didelius kiekius (pvz., *daug, daugybė, begalė*), pabrėžia, jog kiekis yra išimtinai didelis, o mažus kiekius žymintys žymikliai sušvelnina teiginius ir pateikia kiekius kaip mažiau reikšmingus. Tiesa, kaip pastebi Powell (1985), ne visi KŽ pasižymi vertinamąja dimensija; pavyzdžiui, anglų kalboje KŽ *some* yra neutralus.

Ankstesniuose tyrimuose KŽ ir apskritai NK buvo tirti gana įvairiuose kontekstuose (žr. Cutting 2007), bet, ko gero, daugiausiai KŽ buvo analizuoti akademinuose kontekstuose (Dubois 1987; Channell 1990; Swales 1990; Ruzaitė 2007; Metsä-Ketelä 2012). Dubois (1987) tyrė netikslių kiekių nuorodų vartojimą mokslinių pranešimų pateiktyse biomedicinos tema apsiribodama dviem KŽ, *a little* ir *a bit*. Šis tyrimas atskleidė, kad abu KŽ, kuriuos Dubois įvardija kaip sąšvelnius, yra itin retai vartojami šiame kontekste. Kaip parodė palyginamasis KŽ tyrimas amerikiečių ir britų sakytiniame akademiname diskurse (Ruzaitė 2007), KŽ dažnumas mažai priklauso nuo kalbėtojo vaidmens: ir studentai, ir dėstytojai vartoja juos panašiu dažnumu. Tačiau mažus kiekius žymintieji KŽ yra reikšmingai dažnesni britų akademiname diskurse, kur jie dažnai atlieka švelninimo funkciją ypač kolokacijose su neigiamą atspalvį turinčiomis leksemomis.

Rašytiniame akademiname diskurse Channell (1990) analizavo KŽ siekdama įvertinti, kaip ir kokiais tikslais juos vartoja mokslinių straipsnių autoriai. Tyrimas atskleidė, kad straipsnių autoriai juos vartoja sąmoningai ir tikslingai, taip pat jų vartoseną priklauso nuo teksto struktūros. Įvade ir išvade Channell (1990) nustatė dažnesnį NK vartojimą, tuo tarpu pats dėstymas paprastai yra gerokai tikslesnis. Panašiai KŽ vartojimą su teksto organizavimu sieja Swalesas (1990), kuris pastebi, kad moksliniuose straipsniuose *many* ir *few* yra svarbūs apibendrinant temą ir nurodant temos iširtumą tam tikroje srityje.

KŽ yra tirti ir iš psicholingvistikos perspektyvos bandant išsiaiškinti, kaip KŽ yra suvokiami. Moxey ir Sanfordo (1993, 1997) tyrimai parodė, jog KŽ interpretaciją ir suvokimą lemia situacinis kontekstas, o dekontekstualizuota interpretacija, paremta logikos principais, yra tiesiog neįmanoma. Taip pat tyrėjai pastebi, jog tekstus, kuriuose vartojami KŽ, yra lengviau prisiminti nei tuos, kuriuose yra konkretūs skaičiai. Tokie Moxey ir Sanfordo (1993, 1997) rezultatai paremia ir kitų autorių išsakytus pastebėjimus, kad NK ne tik netrukdo sėkmingam bendravimui ir kalbos suvokimui (Sperber, Wilson 1995; Warren 1993), bet ir daro jį efektyvesnį.

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

KŽ vartoseną lemia ne tik diskurso tipas, bet ir kultūriniai ypatumai, ką rodo KŽ tyrimai kasdiniame tarpkultūriniame bendravime bei gimtakalbių ir negimtakalbių kalbos vartosenoje. Pastebėta, kad skirtingų kultūrų kalbėtojai skiriasi NK raiška bei jos įvairove, vartosenos dažnumu bei komunikacinėmis funkcijomis (Cheng, Warren 2001; Cheng 2007; Drave 2002; Hinkel 2003, Sabet, Zhang 2015).

Tiriant KŽ vartosenos ypatumus svarbu atsižvelgti į gramatikose dažnai skiriamas semantines jų grupes. Remiantis Ambrazo et al. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (1997) ir adaptavus Quirko et al. (1985) anglų kalbai siūlomą klasifikaciją, šiame darbe skiriamos tokios KŽ reikšminės grupės: (a) didelius kiekius žymintieji (*multal quantifiers*), pvz., *daug*; (b) mažus kiekius žymintieji (*paucal quantifiers*), pvz., *šiek tiek, truputis*; (c) neigiamieji (*negative quantifiers*), pvz., *mažai*; (d) neutralūs (*neutral*), pvz., *keletas*. Kadangi neutralūs ir neigiamieji KŽ taip pat žymi nedidelius kiekius, jie šiame tyrime analizuojami kartu su kitais mažus kiekius žyminčiais KŽ kaip viena bendra reikšminė grupė. Skirtis tarp šių dviejų grupių bus ypač svarbi aptariant KŽ komunikacines funkcijas.

NK, kaip minėta, atlieka daug įvairių funkcijų ir yra svarbi komunikacinė strategija. Funkcijų analizė yra gan sudėtingas uždavinys, nes paprastai vienu metu NK atlieka daugiau nei vieną funkciją, jų nustatymas neišvengiamai yra labai subjektyvus, o nustatomų funkcijų skirstymas irgi gali būti labai įvairaus detalumo. Pavyzdžiui, Labrador de la Cruz (2003) savo palyginamajame ispanų ir anglų kalbų tyrime išskiria net 33 KŽ funkcijas. Vis dėlto dažniausiai skiriamos kelios stambios funkcijų kategorijos perimant NK tyrimams Halliday'aus (1973) tekstų analizei siūlytas funkcijas: ideacinę, tarpasmeninę ir tekstinę funkcijas. Panašias, tik kitais terminais įvardytas funkcijas skyrė ir kiti autoriai (žr. Marcinkevičienė 2007: 25–29). Dėl savo pragmatinės prigimties NK labiausiai siejama su tarpasmenine funkcija, o dėl itin menkos semantinės reikšmės rečiausiai asocijuojama su ideacine funkcija.

Naudingą smulkesnę funkcijų klasifikaciją pateikia Channell (1994: 173–191), kuri apibendrina, kad NK (taip pat ir KŽ) gali būti vartojama šiais tikslais:

- a) pateikiant tinkamą informacijos kiekį;
- b) dėl įtaigumo;
- c) norint išlaikyti galią ir įtaką;
- d) kaip mandagumo strategija ir savisaugos priemonė;

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

- e) kaip neoficialaus bendravimo priemonė;
- f) užpildant leksines spragas ir trūkstantą informaciją.

Ši funkcijų įvairovė, kuri puikiai išryškina, kokia svarbi pragmatinė kategorija yra NK, būdinga NK, tačiau, kaip matysime analizėje, ne visas šias funkcijas atlieka KŽ.

Lietuvių kalboje NK tyrimų beveik nėra. Vienintelis iki šiol atliktas tyrimas – anglų kalbos bendrojo plėtinio *etc. / etcetera* vertimo atitikmenų analizė lygiagrečiajame anglų-lietuvių kalbų tekстыne (Ruzaitė 2010). Šis ribotos apimties tyrimas atskleidė įdomių tendencijų netikslios kalbos raiškos atžvilgiu, parodydamas, jog vertime bendrieji plėtiniai dažnai praleidžiami, taip pat netikslumui žymėti dažnai vartojamos morfologinės raiškos priemonės (pvz., tam tikri priešdėliai ar priesagos). Tad galima manyti, kad didesnės apimties tyrimas galėtų atskleisti dar didesnę įvairovę, juolab kad KŽ kaip NK kategorijos tyrimų lietuvių kalboje kol kas nebūta.

3. Duomenys ir metodai

Šiame tyrime taikoma keletas metodinių priėgų: tekstynų lingvistika, variantinė sociolingvistika (angl. *Variationist Sociolinguistics*), diskurso analizė ir pragmatika. Tekstynų lingvistikos principai leidžia užtikrinti duomenų patikimumą, palyginamumą, subalansuotumą bei autentiškumą. Variantinė sociolingvistika, diskurso analizė ir pragmatika suteikia galimybę pažvelgti į kiekybinius duomenis, gautus remiantis tekstynų lingvistikos metodais, ne tik iš kiekybinės, bet ir kokybinės perspektyvos ir vertinti juos integruojant kalbinius bei nekalbinius aspektus, pvz., kultūrą, bendravimo pobūdį ir socialinius kriterijus.

KŽ analizė šiame darbe remiasi duomenimis iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT, tekstynas.vdu.lt). Tai – bendrasis tekstynas, kurį sudaro 140 921 288 žodžių ir penki sakytinių ir rašytinių tekstų tipai: sakytinė kalba, grožinė literatūra, negrožinė literatūra, administraciniai tekstai; skirtingų tekstyno dalių dydį ir tekstų tipus galima matyti 1 lentelėje. Šiais tekstų tipais ir bus pagrįsta rezultatų analizė, o terminai jiems pavadinti bus vartojami tokie, kokie vartojami tiriamajame tekстыne, išskyrus negrožinius tekstus. Pastarąją tekstyno dalį sudaro akademiniai tekstai, tad ją vadinsime tikslesniu akademinių tekstų (AKAD) pavadinimu. Terminas „tekstas“ bus vartojamas šiame darbe turint omenyje bendravimo raišką ir realizaciją, o „diskursas“ suvokiamas kaip tekstas tam tikrame situaciniame kontekste. Skirtingos tekstyno dalys bus vadinamos diskurso arba tekstų tipais.

1 lentelė. DLKT sandara

Tekstyno dalis	Tekstai	Žodžių skaičius
Grožinė literatūra (GROŽ)	Romanai, apsakymai, pjesės, pasakos	15 765 554
Negrožinė literatūra (Akademinių tekstai) (AKAD)	Mokslo, mokomosios, pažintinės, mokslo populiarinimo literatūros tekstai	19 322 341
Administraciniai tekstai (ADMIN)	Valstybiniai (ir bažnytiniai) dokumentai; Seimo stenogramos	13 625 715
Publicistika (PUBL)	Memuarai, kronikos, esė, tekstai iš bendrosios, populiariosios, mokslinės periodikos	86 497 837
Sakytinė kalba (SAK)	Viešoji ir privati kalba	447 396
Iš viso:		140 921 288

Kadangi tyrimui naudoti DLKT pateiktiniai skiriasi dydžiu, duomenų analizei ir tekstų tipų lyginimui remtasi normalizuotu dažnumu 10 000 žodžių. Kad būtų atskleisti skirtumai tarp skirtingų diskursų, tyrimas daugiausiai remiasi kiekybiniais parametrais, tačiau aptariant funkcijas taikoma ir kokybinė analizė.

Siekiant apriboti tyrimo apimtį, buvo tirta tik leksinė kiekiinių žymiklių raiška. Lietuvių kalboje gausi morfologinė raiška galėtų būti atskiro tyrimo objektas, nes toks tyrimas būtų gan plačios aprėpties, o paieškai automatizuoti reikėtų daugiau techninių tekstyno paieškos galimybių.

Leksinių vienetų paieškai buvo sudarytas žodžių, įvardijančių didelius ir mažus kiekius, sąrašas, kurį sudaro dideliu kiekiu žymintys žodžiai (*daug, nemažai, daugybė, begalė, krūva*) ir nedideliu kiekiu žymintys vienetai (*keletas, nedaug, mažai, šiek tiek, truputis, biškis*). Į tiriamųjų vienetų sąrašą įtraukti anglų kalboje tirti KŽ atitikmenys remiantis ankstesniais tyrimais, taip pat remtasi Ambrazo et al. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (1997) bei *Sinonimų žodynu* (Lyberis 2015). Iš žodyno atrinkti žodžiai, artimiausi savo reikšme KŽ *daug* ir *mažai*, tačiau atsisakyta retos vartosenos, pasenusių žodžių, tokių kaip *menk, skundžiai, apstingai*. Siekiant tyrime atspindėti ir neoficialųjį stilių, įtrauktas ir skolinys *biškis*.

Jei tiriamojo žodžio forma kaitoma, buvo ieškoma visų jo gramatinių formų (pvz., *begalė, daugybė, krūva*). Žodžių *truputis* ir *biškis* buvo tirti ne tik visi linksniai, bet ir mažiškos formos paieškoje įvedant tik žodžių pradžią, kad į tyrimo lauką patektų visos formos (*truputėlis, trupučiukas, biškėlis, biškutis* ir pan.).

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

Daugiareikšmio žodžio *krūva* atveju gautos konkordanso eilutės buvo filtruojamos rankiniu būdu pašalinant tuos atvejus, kai žodžio reikšmė nesusijusi su kiekio žymėjimu. Buvo atsisakyta atvejų, kai šis žodis vartojamas reikšme „kas į vieną vietą sukrauta“ (DLKŽ, <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>), pvz.: *iš namelio beliko nuodėgulių krūva*. Tolimesnei analizei palikti tik tie atvejai, kai žodis vartojamas perkeltine reikšme ir kalbama apie didelį paprastai abstrakčių dalykų kiekį ar žmonių skaičių. Tokiais atvejais šį žodį galima pakeisti žodžiu *daug*, pvz.: *Negaliu pakęsti, kai susikaupia krūva nepadarytų darbų*.

4. Rezultatai

KŽ šiame darbe buvo tirti siekiant nustatyti KŽ vartosenos mastą lietuvių kalboje, polinkį šiuos žymiklius vartoti skirtinguose rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose, taip pat aprašyti, kokias komunikacines funkcijas KŽ atlieka. Tad šiame skyriuje ir bus aptariama KŽ vartoseną pagal šiuos pagrindinius darbo siekius.

4.1. Kiekinių žymiklių dažnumas

Iš viso tirtose tekstyno dalyse rasti 307 053 KŽ vartojimo atvejai (normalizuotas dažnumas – 96,49 atvejai; čia ir kitur normalizuotas dažnumas pateikiamas 10 000 žodžių, jei nenurodyta kitaip). Kaip buvo galima tikėtis remiantis ankstesniais NK tyrimais, dažniausiai KŽ vartojami sakytiniame diskurse (47,12 atvejų, kas sudaro pusę visų KŽ vartosenos atvejų), o rečiausiai – administraciniuose tekstuose (vos 6,31 atvejai). Grožinėje literatūroje ir publicistikoje bendras KŽ skaičius menkai tesiskiria (atitinkamai 25,26 ir 24,24 atvejai).

2 lentelė. Maži ir dideli kiekiai (d/10 000)

	GROŽ	AKAD	ADMIN	PUBL	SAK	IŠ VISO
Dideli kiekiai	14,59	5,17	3,41	16,04	24,88	61,63
Maži kiekiai	11,67	8,21	2,9	8,3	22,24	34,86
Iš viso:	25,26	13,38	6,31	24,34	47,12	96,49

Toki KŽ pasiskirstymą bent iš dalies galima interpretuoti atsižvelgiant į oficialumo lygį: kuo oficialesnis diskursas – tuo daugiau KŽ. Sakytinės kalbos tekstyno dalyje, nors ją sudaro ir viešoji, ir privati kalba, vis dėlto vyrauja neoficialus stilius (arba pusiau oficialus stilius, pavyzdžiui, paskaitose), tad ir KŽ čia yra daugiau nei kur kas oficialesniuose akademiniuose tekstuose. Administraciniame, arba oficialiausiame, diskurse KŽ yra mažiausiai. Grožinė literatūra,

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

publicistika ir akademinė literatūra atsiduria šio kontinuumo viduryje kaip pusiau oficialus diskursas.

Kaip matyti 2 lentelėje, tyrimo rezultatai atskleidė įdomių skirtumų tarp mažus kiekius ir didelius kiekius žyminčių KŽ. Bendras dažnumas rodytų, jog didelius kiekius žymintys KŽ yra beveik dukart dažnesni nei mažus kiekius žymintieji (atitinkamai 61,63 ir 34,86 atvejai). Vis dėlto dažnumo skirtumai skirtinguose patekstyniuose rodo, kad ne visuose diskursuose tas skirtumas yra toks ryškus. Ryškiausias jis yra publicistikoje, kur mažų ir didelių kiekių nuorodų dažnumas skiriasi maždaug dvigubai. Administraciniuose tekstuose ir grožinėje literatūroje dideli kiekiai dažnesni, bet ne taip ženkliai. Sakytinėje kalboje abiejų KŽ tipų pasiskirstymas yra apylygis, nors dideli kiekiai taip pat dominuoja. Netikėtas rezultatas buvo tai, jog akademinėje literatūroje mažų kiekių nuorodos yra dažnesnės nei didelių. Kaip bus minima vėliau aptariant KŽ funkcijas, mažus kiekius žymintys KŽ dažniau atlieka sąšvelnių funkciją, tad dažnesnė jų vartoseną akademinuose tekstuose implikuoja, kad ši funkcija yra itin svarbi šio žanro tekstuose.

Ne visi didelius kiekius žymintys KŽ yra vienodai dažni skirtinguose diskursuose. Kaip matyti 3 lentelėje, *daug* yra itin dažnas sakytinėje kalboje (22 atvejai) ir yra nepalyginamai dažnesnis nei visi kiti šio tipo KŽ, kurių normalizuotas dažnumas neviršija vieno atvejo. *Krūva* yra retai vartojamas visuose diskursuose, tačiau jo dažnumas yra ženkliai didesnis sakytiniame diskurse nei kituose diskursuose, bet jis yra beveik nevartojamas tokiuose oficialiuose tekstuose kaip akademiniai ir administraciniai tekstai bei publicistika. Šio žymiklio žemesnis dažnumas oficialiuose kontekstuose, ko gero, gali būti aiškinamas jo metaforiškumu.

3 lentelė. Didelius kiekius žymintys KŽ

	GROŽ	AKAD	ADMIN	PUBL	SAK	IŠ VISO
daug	11,4	1,8	2,87	12,3	22,55	47,58
nemažai	0,59	1,2	0,27	2,13	1	6,93
daugybė	2,2	2,03	0,24	1,44	1	6,35
begalė	0,24	0,12	0,01	0,11	0,1	0,49
krūva	0,16	0,02	0,02	0,07	0,22	0,29
IŠ VISO:	14,59	5,17	3,41	16,04	24,88	61,63

Iš mažus kiekius žyminčių KŽ dažniausias yra *keletas*; dažniausiai jis vartojamas grožinėje literatūroje (dažnumas – 3,77). Gan dažnas jis ir publicistikoje bei akademinėje literatūroje. Tuo tarpu sakytiniame diskurse šis KŽ – vienas iš rečiausiai vartojamų, o dažniausias KŽ čia yra

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekiinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

familiarusis KŽ *biškis* (net 8,9 atvejai, o kituose diskursuose jis beveik nevartojamas). Kiti du gan dažni KŽ sakytiniame diskurse yra *šiek tiek* bei *truputis* (kiekvienas po 3,8 atvejo).

4 lentelė. Mažus kiekius žymintys KŽ

	GROŽ	AKAD	ADMIN	PUBL	SAK	IŠ VISO
keletas*	3,77	2,87	0,77	3,09	1,68	12,35
nedaug	1,09	0,96	0,14	0,99	1,45	3,89
mažai	1,23	1,76	0,31	1,68	2,57	6,41
šiek tiek	2,51	1,49	0,9	1,53	3,84	6,75
truputis**	3,05	1,13	0,78	1,006	3,8	5,32
biškis**	0,02	0,004	0	0,003	8,9	0,14
IŠ VISO:	11,67	8,21	2,9	8,3	22,24	34,86

Nenorminės vartosenos KŽ *biškis* akivaizdžiai yra būdingiausias neoficialiajam bendravimui, kur jis yra reikšmingai dažnesnis nei norminės vartosenos sinonimai *šiek tiek* ir *truputis*. Nepaisant griežtos kalbos politikos ir norminimo pastangų (VLKK šį žodį ir jo darinius yra priskyrusi prie nevartotinų svetimybų, o iki 2014 m. jis priklausė didžiųjų kalbos klaidų sąrašui), vis dėlto panašu, jog šis senas skolinys yra įsitvirtinęs neoficialiame, familiariame bendravime kaip pagrindinis mažą kiekį žymintis vertinamasis KŽ.

4.2. Kiekiinių žymiklių funkcijos

Šiame tyrime išryškėjo, kad KŽ funkcijos yra itin panašios sakytiniame ir rašytiniame diskurse, nors kai kurios jų būdingesnės tam tikram diskursui. Pagrindinės funkcijos, identifikuotos tirtame tekстыne yra šios: a) emfazė; b) švelninimas; c) bendras kiekio vertinimas; d) diskurso organizavimas; e) įvaizdžio saugojimas (mandagumo strategija). Reikia pabrėžti, jog čia nedaromos griežtos skirtys tarp šių funkcijų; kiekvienu vartosenos atveju bandyta nustatyti pagrindinę, tipiškiausią funkciją, tačiau tai nereiškia, jog tuo pačiu metu KŽ neatlieka kitų funkcijų. Taip pat ir pačios funkcijos yra itin glaudžiai tarpusavyje susijusios, tad neturėtų būti suvokiamos kaip diskrečios kategorijos. Funkcijos nustatytos remiantis KŽ supančiu tekstu konkordanso eilutėje. Pagrindiniai lingvistiniai kriterijai, kuriais remiantis nustatytos skirtingos funkcijos, pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė. KŽ funkcijos ir nustatymo kriterijai

Funkcijos	Kriterijai
a) emfazė	Neigiama KŽ semantinė prozodija Įvardijamas didelis paprastai neigiamų savybių, dalykų ir pan. kiekis KŽ vartojamas su stiprinamuoju žodeliu (pvz., <i>labai</i>) Kolokuoja su įvairovę žyminčiais žodžiais (pvz., <i>daug + visokių</i>)

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

b) švelninimas	KŽ, paprastai žymintis mažą kiekį, vartojamas prieš neigiamas konotacijas turintį žodį ar frazę
c) bendras kiekio vertinimas	Sakinyje ar pasakyme nurodomas tikslus skaičius, kuris būtų pakankamai informatyvus, tačiau kartu vartojamas ir KŽ
d) diskurso organizavimas	KŽ vartojamas komentuojant kuriamą tekstą, pvz., ką nors pristatant ar apibendrinant, įžanginiuose pasakymuose pristatant pasisakymo temą ir pan.
e) įvaizdžio saugojimas (mandagumo strategija)	KŽ vartojamas šnekos aktuose, tokiuose kaip prašymas, atsisakymas ir pan. KŽ švelnina autoriaus ar kalbėtojo poziciją (dažniausiai išsakant kritiką)

Įdomu pastebėti, jog skirtingi KŽ tipai yra labiau linkę atlikti vienokias ar kitokias funkcijas. Didžiąja dalimi tai priklauso nuo to, kokiai reikšminei grupei KŽ priklauso. Pavyzdžiui, didelius kiekius žymintys KŽ *daugybė*, *begalė* ir *krūva* dažniausiai yra vartojami emfazei, t. y. siekiant ką nors pabrėžti. Kaip galima matyti 1 ir 2 pavyzdžiuose, tai dažnai daroma kalbant apie neigiamus dalykus (čia ir kitur pavyzdžių kalba netaisyta):

- (1) ...nes aš buvau mažas ir sylpnas. Tai iš tikrųjų **daugybę** kartų teko patirti tokį terorą. (SAK)
- (2) ...tau ji bus gera. Tai ta mama netur laiko, tų darbų **begalės**, visokių... (SAK)

Panašu, jog minėtieji KŽ dažnai turi neigiamą semantinę prozodiją, t. y. dažniausiai yra vartojami neigiamame kontekste. Emfazės funkcija gali būti siejama su Channell (1994: 179) išskirta įtaigumo funkcija.

Funkcija, priešinga emfazei, yra švelninimas, kuris būdingas mažus kiekius žymintiems žymikliams *šiek tiek*, *truputį* ir *biškis*:

- (3) *Tie tie visi, tie šou pasaulio žmonės ir taip **šiek tiek** trenkti.* (SAK)
- (4) *Iš prigimties jis yra **truputį** baikštus.* (AKAD)
- (5) *Man taip kažkaip **biškį** galvą pradėjo spausti nuo to darbo rašymo.* (SAK)
- (6) *Aš sužinau apie jas viską ir man **truputį** nesmagu nuo tų intymių smulkmenų.* (PUBL)
- (7) *Padėjusi ragelį, pasijutau **truputį** šlykščiai, bet tikėjausi, kad Liusi mane supras.* (PUBL)
- (8) *Taigi čia **truputį** neteisingai aiškinama mano siūlymo prasmė.* (ADMIN)

Ir rašytiniame, ir sakytiniame diskurse šie KŽ vartojami neigiamame kalbiniame kontekste (žiūrėti pabrauktus žodžius ir frazes 3–8 pavyzdžiuose). Semantiškai neanotuotame didelės apimties tekстыne sunku nustatyti tikslų tokių atvejų dažnumą, tačiau rankiniu būdu atlikta pirminė analizė rodo, jog tokia vartosena yra ganėtinai dažna visuose diskursuose, tik akademiniam diskurse šią funkciją dažniausiai atlieka KŽ *šiek tiek*. Tačiau išsamesnei kiekybinei funkcijų analizei reiktų atskiro tyrimo ir anotuotų duomenų.

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekiinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

Švelninimo ir stiprinimo (arba emfazės) funkcijas rodo ir KŽ kolokacijos su švelninamaisiais bei stiprinamaisiais žodeliais (9 ir 10 pavyzdžiai), kartais ir KŽ pakartojimas (10 pavyzdys). Tokie vartosenos atvejai ypač būdingi KŽ *daug*, *nedaug* ir *mažai*.

- (9) ...*tas dvejetas, na, aišku, nepamaišo tik labai daug nervų ląstelių sunaudoja. Kodėl aš viena šneku?* (SAK)
- (10) *Grybų reikia daug, daug, labai daug!* (GROŽ)

Švelninamieji žodeliai, vartojami tokiose kolokacijose, yra *biškį* (tik sakytinaime diskurse), *gana*, *ne tiek*, *nelabai* ir *ne taip*. Stiprinamųjų kolokatų dažnumas ir įvairovė yra gerokai didesni: iš viso rasti net 23 tipai. Penki dažniausi stiprinamieji KŽ kolokatai yra šie: *labai*, *per*, *tiek*, *tikrai* ir *pakankamai*. Dažniausiai lietuvių kalboje vartojamo KŽ *daug* kolokatų absoliutus ir normalizuotas dažnumas pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė. Stiprinamieji ir švelninamieji KŽ *daug* kolokatai

	GROŽ		AKAD		ADMIN		PUBL		SAK	
	Džn.	Norm. džn.	Džn.	Norm. džn.	Džn.	Norm. džn.	Džn.	Norm. džn.	Džn.	Norm. džn.
<i>biškį</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,02
<i>nelabai</i>	13	0,008	4	0,002	7	0,005	82	0,009	2	0,04
<i>ne tiek</i>	31	0,02	21	0,01	16	0,01	286	0,03	4	0,08
<i>ne taip</i>	9	0,006	2	0,001	-	-	46	0,005	1	0,02
<i>gana</i>	73	0,05	200	0,1	28	0,02	787	0,09	5	0,1
<i>pakankamai</i>	28	0,02	86	0,04	81	0,06	329	0,04	5	0,1
<i>labai</i>	522	0,3	888	0,5	621	0,5	6180	0,7	167	3,7
<i>per</i>	2991	1,9	1895	0,98	307	0,2	7594	0,9	71	1,6
<i>tiek</i>	975	0,6	654	0,3	114	0,08	3615	0,4	45	1
<i>tikrai</i>	55	0,03	41	0,02	27	0,02	379	0,04	11	0,2

Kaip matyti iš 6 lentelėje pateikiamo normalizuoto dažnumo, dažniausiai vertinimą žyminčios kolokacijos su stiprinamaisiais ir švelninamaisiais žodžiais vartojamos sakytiniame diskurse. Dažniausi KŽ *daug* kolokatai visuose diskursuose yra stiprinamieji žodžiai *per* ir *labai*, o kolokacija *labai daug* yra išskirtinai dažna sakytiniame diskurse (beveik 4 atvejai).

Kaip matyti, KŽ, o ypač didelius kiekius žymintys KŽ paprastai vartojami kam nors pabrėžti, tad funkcijų analizėje bandyta išsiaiškinti, kas tokiais atvejais yra pabrėžiama. Detalesnė pavyzdžių analizė parodė, jog gan įprasta yra pabrėžti įvairovę (ypač sakytiniame diskurse; 11 pavyzdys) arba vyraujančią nuomonę (ypač rašytiniame diskurse; 12 pavyzdys):

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

- (11) *vasarai, nes šiaip tai mokslai, užsiėmus daug, daug, kaip sakoma, visokių darbų kitokių.* (SAK)
 (12) **Daug** kas yra pastebėjęs, kad šunys nemėgsta girtuoklių. (GROŽ)

Kolokatų analizė atskleidė netikėtą rezultatą, jog rašytiniame ir ypač sakytiniame diskurse vienas iš dažniausių žymiklio *daug* kolokatų yra *visokių* ir *įvairių* (žr. 7 lentelę), kurie žymi įvairovę ir yra vartojami pateikiant apibendrinimą.

7 lentelė. Įvairovę žyminčių KŽ *daug* kolokatų dažnumas

	GROŽ		AKAD		ADMIN		PUBL		SAK	
	Džn.	Norm. džn.	Džn.	Norm. džn.	Džn.	Norm. džn.	Džn.	Norm. džn.	Džn.	Norm. džn.
<i>visokių</i>	25	0,02	14	0,007	9	0,007	106	0,01	11	0,2
<i>visokiausių</i>	4	0,003	1	0,0005	-	-	20	0,002	4	0,08
<i>įvairių</i>	19	0,01	154	0,08	34	0,02	435	0,05	6	0,1
<i>įvairiausių</i>	10	0,006	21	0,01	6	0,004	90	0,01	-	-

Kartais KŽ vartojami siekiant pateikti bendrą kiekio vertinimą ir reikšmę (plg. Labrador de la Cruz 2003). Tokius atvejus galime matyti 13 ir 14 pavyzdžiuose, kur KŽ vertinamasis pobūdis itin akivaizdus, nes kartu su juo nurodomas ir tikslesnis skaičius, kurio lyg ir pakaktų informaciniu požiūriu:

- (13) *Tai didelis ir įspūdingas miestas, su daug gyventojų – apie šešis milijonus turintis miestas...* (SAK)
 (14) *...bet 2000 metais vėl šiek tiek sumažėjo (stambių – vidutiniškai iki 547...* (PUBL)

Šie rezultatai paremia Powell (1985) ir Channell (1994: 179) pastebėjimus apie KŽ vartoseną įtaigai pasiekti.

KŽ apibendrinimuose ypač būdingi akademinuose tekstuose, kai svarbiausia – bendrosios tendencijos, pastebimos tam tikroje mokslo srityje:

- (15) *Vienų veislių piestelės truputį ilgesnės už kuokelius, kitų lygios su jais.* (AKAD)

Apibendrinimai apima tam tikrą reiškinių ar savybių įvairovę, tad tikslumas ne visada yra įmanomas arba nėra būtinas (plg. Channell pastebėjimus, kad NK vartojama pateikiant tinkamą informacijos kiekį (1994: 173– 77).

Nors tekstinė NK funkcija nėra pati svarbiausia, vis dėlto kai kuriems KŽ diskurso organizavimo funkcija yra itin būdinga. Tokiais atvejais KŽ vartojami kam nors pristatyti ar apibendrinti (16 ir 17 pavyzdžiai) arba sąsajoms su kitomis teksto dalimis kurti (18 pavyzdys):

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

- (16) *tai geras raktas į karjeros link. Dabar norėčiau **šiek tiek** pakalbėti apie egzaminus, kuriuos aš laikiu.* (SAK)
- (17) *gerbiamos ponios ir ponai. Man labai malonu tarti **keletą** sveikinimo žodžių...* (SAK)
- (18) *Apie tai jau **truputį** kalbėjome 8.2 poskyryje.* (AKAD)

Šiuose pavyzdžiuose KŽ pavartoti įžanginiuose pasakymuose pristatant pasisakymo temą, o KŽ *keletas* tokiais atvejais dažnai vartojamas tokiose sustabarėjusiose frazėse *kaip norėčiau tarti / pasakyti keletą žodžių*. Apskritai ši funkcija ypač būdinga žymikliams *keletas* ir *šiek tiek*. Pastarieji rezultatai gali būti siejami su Channell (1990) ir Swaleso (1990) pastebėjimais apie akademinį diskursą, kur KŽ dažnai vartojami įvadinėse teksto dalyse, pristatymuose bei apibendrinimuose.

KŽ kaip mandagumo strategija ypač būdingi sakytinam diskursui ir dažniausiai vartojami tokiuose šnekos aktuose kaip pasiūlymai (19 ir 20 pavyzdžiai), prašymai (21 pavyzdys), savikritikos išsakymas (22 pavyzdys) ir atsisakymai su pasiteisinimu (23 pavyzdys):

- (19) *Imk šaltibarščių **šiek tiek**. – Ačiū, neimsiu.* (SAK)
- (20) *Vida, dabar pasikalbėkim **truputėlį** dar.* (SAK)
- (21) *Galiu mėsytės **biški**?* (SAK)
- (22) *... gal ir užteks. Ačiū už dėmesį. Į pabaigą **trupučiuką** nusišnekėjau, bet tiek to.* (SAK)
- (23) *-Ne, nepaskambinau, žinok. Kažkaip **biški**, matai, negaliu dabar. Baisiai išein daug pinigų.* (SAK)

Kaip matyti iš pavyzdžių, galimai nemandagių nuostatų raiška bei grėsmė kalbėtojo ar pašnekovo įvaizdžiui paprastai švelninama vartojant mažus kiekius žyminčius KŽ. Tokiais atvejais jie atlieka sąšvelnių funkciją.

Rašytiniame diskurse KŽ kaip mandagumo strategija dažniausiai vartojami švelninant autoriaus poziciją ir / arba išsakant kritiką:

- (24) *Iš pradžių Žaliųjų judėjimas buvo **šiek tiek** politizuotas.* (PUBL)
- (25) *...vėliau, kai išaiškinama prielaida, juo galima **šiek tiek** suabejoti.* (AKAD)
- (26) *Mistinė patirtis kaip jausminė refleksija **šiek tiek** primena racionaliąją refleksiją..* (AKAD)

Ši funkcija dažnai persidengia su švelninimo funkcija, kai mažą kiekį žymintis KŽ vartojamas su neigiamas konotacijas turinčiais konceptais (24 ir 25 pavyzdžiai) arba juo yra švelninamas apibendrinimas (26 pavyzdys) taip išvengiant kategoriškų teiginių. Kaip minėta aptariant KŽ dažnumą, mažus kiekius žymintys KŽ ypač dažni akademinuose tekstuose, tad čia, panašu, šie

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

žymikliai itin svarbūs švelninant autoriaus poziciją (plg. Channell apibendrinimus apie NK kaip mandagumo strategiją ir savisaugos priemonę (1994: 188)).

5. Apibendrinimas

KŽ vartoseną, kaip patvirtino šis tekstyno duomenimis paremtas tyrimas, stipriai lemia kontekstas bei bendravimo pobūdis. KŽ iš tiesų labai nevienodai pasiskirstę sakytiniame ir rašytiniame diskurse. Šio tyrimo rezultatai iš dalies patvirtino ankstesniuose tyrimuose dažnai pateikiamas empiriškai sistemingai netirtas išankstines nuostatas, kad NK yra tipinis sakytinio diskurso bruožas, tačiau išryškino ir svarbius skirtumus rašytiniame bei sakytiniame diskurse. Bendras KŽ dažnumas yra neabejotinai didesnis sakytinės kalbos tekstyno dalyje nei bet kuriame kitame rašytiniame diskurso tipe, tačiau šio apibendrinimo negalima suabsoliutinti, nes yra kategorijų, kurios vyrauja tam tikruose rašytiniuose tekstuose, bet retai pasitaiko sakytiniame diskurse.

Kalbant apie KŽ, svarbu yra tai, jog jų vartoseną tolygiai didėja didėjant teksto oficialumo laipsniui: nors sakytinė kalbos tekstyno dalį sudaro ne tik kasdienė privati, bet ir viešoji kalba, čia vyrauja neoficialus ar pusiau oficialus bendravimas, tad ir KŽ čia rasta daugiausiai. Šią tendenciją reiktų, be abejonės, ateityje tikrinti kitokios sandaros tekstyne, kur būtų galima sistemingai lyginti viešąją ir privatą kalbėjimą, spontanią ir nespontanią kalbą, o dar geriau tokiam tyrimui tiktų sakytinės kalbos tekstynas, atspindintis kuo daugiau situacinių kontekstų.

Duomenys rodo, jog kai kurie KŽ yra sietini su oficialumu, tad ir jų vartoseną rašytiniame diskurse yra dažnesnė nei sakytiniame. Pavyzdžiui, *keletas* yra dažnesnis rašytiniame diskurse (ypač grožinėje literatūroje) nei sakytiniame, tuo tarpu metaforinis KŽ *krūva* ir familiarusis *biškis* ženkliai dažnesni sakytiniame tekstyne.

Įdomūs skirtumai pastebėti tarp mažus bei didelius kiekius žyminčių KŽ. Sakytiniame diskurse jie yra vartojamai labai panašiu dažnumu, nors didelius kiekius žymintieji KŽ yra šiek tiek dažnesni, kas galėtų rodyti, jog sakytinėje kalboje dažniau būdinga siekti įtaigumo ir pabrėžti kiekio reikšmingumą. Akademiniam tekstams būdingesni mažus kiekius žymintys KŽ, kurie paprastai atlieka švelninamąją funkciją. Įdomu, kad publicistikoje ženkliai dažnesni didelius kiekius žymintys KŽ.

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekiinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

Funkcijų analizė atskleidė, kad jų tyrimas neatsiejamas nuo reikšminių KŽ tipų. Didelius kiekius žymintys KŽ dažniau atlieka emfazės funkciją, tuo tarpu mažus kiekius žymintieji – švelninamąją funkciją. Labiausiai šios funkcijos išryškėja iš KŽ kolokacijų: itin dažna KŽ vartoseną su stiprinamaisiais žodžiais rodo dažną jų vartoseną siekiant kalbėti įtaigiai ir įtikinamai. Tarpasmeninė KŽ funkcija ypač išryškėja tais atvejais, kai jie vartojami kaip mandagumo raiška siekiant sumažinti neigiamą įtaką kalbėtojo ar pašnekovo įvaizdžiui.

Diskurso organizavimo funkciją atliekantys KŽ paprastai vartojami su tam tikrą kalbos ar teksto vienetą įvardijančiu daiktavardžiu (pvz., *žodis*) arba kalbėjimą reiškiančiais veiksmažodžiais (pvz., *tarti, pasakyti, (pa)kalbėti*). Tai ypač būdinga KŽ *keletas* tokiuose pasakymuose kaip *norėčiau tarti keletą žodžių* ir KŽ *šiek tiek* tokiuose pasakymuose kaip *norėčiau šiek tiek pakalbėti apie + N*. Tokiais atvejais KŽ rodo sąsajas su tam tikromis teksto dalimis, t. y. vartojamas anaforiniam rišlumui pasiekti, kuo primena kiautinius daiktavardžius (plg. Drūlienė 2012).

Detalesnei kiekybinei funkcijų analizei reiktų anotuoti tekstyną semantiškai arba jame anotuoti skirtingas funkcijas, tačiau tai įmanoma tik su mažesnės apimties duomenų baze ir išgryninus funkcijų nustatymo kriterijus. Tokių bandymų automatizuoti funkcijų analizę yra atlikta anglų kalboje tiriant kitą NK kategoriją – bendruosius plėtinius (žr. Cheshire 2007; Wagner et al. 2015), tačiau kol kas tokį modelį bandoma taikyti tik vienai – referentinei – funkcijai nustatyti.

Dėl didelio KŽ kontekstinio jautrumo (plg. Zhang 2013) ir komunikacinių funkcijų įvairovės jie sudaro itin svarbią pragmatinės kompetencijos dalį. Todėl KŽ kaip NK kategorija turėtų atsispindėti mokant svetimiosios kalbos bei leksikografiniuose šaltiniuose. Jau yra tapę įprasta, jog naujosios kartos, tekstynais paremti ir realią gimtakalbių vartoseną atspindintys anglų kalbos vadovėliai kitakalbiams pristato NK kaip svarbią pragmatinę kategoriją. Tokiuose vadovėliuose siekiama išryškinti, kokia NK vartoseną yra būdinga kalbai ir kaip ji priklauso nuo konteksto, bet nebeskatinama jos atsisakyti dėl tariamo stilistinio netinkamumo, nes jos tinkamumas nėra absoliuti norma, o priklauso nuo konteksto ir kalbėtojo tikslų. NK turėtų tapti įprasta kategorija mokant ir lietuvių kalbos kaip svetimiosios, pristatant visą kalbinį repertuarą, kuris apimtų ir formaliąją, ir neformaliąją leksiką, nestigmatizuotų tokių skolinių kaip *biškis*, bet parodytų, kokiuose kontekstuose jie yra įprasti, o kur – reti ar paprastai nevartojami. Kaip jau buvo minėta ir šio straipsnio apžvalginėje dalyje, NK nėra pati savaime netinkama, tačiau ją vartojant svarbu įvertinti

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

tai, kad skirtingose kalbose, kultūrose bei žanruose taikomos skirtingos socialinės-pragmatinės normos NK vartojimui (žr. Channell 1994: 201).

Literatūra

- Aijmer, K. 1985. What happens at the end of our utterances? – The use of utterance-final tags introduced by and and or. *Papers from the Eighth Scandinavian Conference*, 366–389.
- Ambrazas V., K. Garšva, A. Girdenis. 1997. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Andrews, B. 1989. Terminating devices in spoken French. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 27 (3), 193–216.
- Aristotle. 1946. *The Works of Aristotle*. Transl. and ed. W.D. Ross. Vol. XI. Oxford: The Clarendon Press.
- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London and New York: Longman.
- Channell, J. 1980. More on approximations: A reply to Wachtel. *Journal of Pragmatics* 4, 461–476.
- Channell, J. 1990. Precise and vague quantities in writing on economics. *The Writing Scholar: Studies in Academic Discourse*. W. Nash (ed.). London and New Delhi: Sage, 95–117.
- Channell, J. 1994. *Vague Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Cheng, W., M. Warren. 2001. The use of vague language in intercultural conversations in Hong Kong. *English World-Wide* 22/1, 81–104.
- Cheng, W. 2007. The use of vague language across spoken genres in an intercultural Hong Kong corpus. *Vague Language Explored*. J. Cutting (ed.). New York: Palgrave MacMillan, 161–181.
- Cheshire, J. 2007. Discourse variation, grammaticalization, and stuff like that. *Journal of Sociolinguistics* 11, 155–193.
- Cook, G. 2007. ‘This we have done’: the vagueness of poetry and public relations’. *Vague Language Explored*. J. Cutting (ed.). New York: Palgrave MacMillan, 21–39.
- Crystal, D., D. Davy. 1979. *Advanced Conversational English*. New York: Longman.
- Cutting, J. (ed.). 2007. *Vague Language Explored*. New York: Palgrave MacMillan.
- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. tekstynas.vdu.lt.
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>.
- Dines, E.R. 1980. Variation in discourse – ‘and stuff like that’. *Language in Society* 9, 13–31.
- Drave, N. 2002. Vaguely speaking: a corpus approach to vague language in intercultural conversations. *Language and Computers, New Frontiers of Corpus Research. Papers from the Twenty First International Conference on English Language Research on Computerized Corpora Sydney 2000*. P. Peters, P. Colins, A. Smith (eds.). Amsterdam and New York: Rodopi, 25–40.
- Drūlienė, V. 2012. Apibendrinamieji daiktavardžiai. *Darbai ir dienos* 58, 93–116.

- Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt
- Dubois, B.L. 1987. ‘Something on the order of around forty to forty-four’: imprecise numerical expressions in biomedical slide talks. *Language in Society* 16, 527-541.
- Dubois, S. 1993. Extension particles, etc. *Language Variation and Change* 4, 179–203.
- Fernández, J. 2015. General extender use in spoken Peninsular Spanish: metapragmatic awareness and pedagogical implications. *Journal of Spanish Language Teaching* 2 (1), 1–17.
- Grzybek, P., D. Verdonik. 2014. General Extenders: From Interaction to Mode. *Phraseology in Dictionaries and Corpora*. V. Jesenšek, P. Grzybek (eds). Maribor, Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Praha, 113–130.
- Halliday, M.A.K. 1973. *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.
- Hinkel, E. 2003. Adverbial markers and tone in L1 and L2 students’ writing. *Journal of Pragmatics* 35, 1049–1068.
- Labrador de la Cruz, B. 2003. Typicality in the use of English and Spanish indefinite quantifiers. *Babel* 49 (1), 41–58.
- Lyberis, A. 2015. *Sinonimų žodynas*. 2-asis patasis. leid. Ikiis.lki.lt.
- Marcinkevičienė, R. 2007. *Spaudos tekstų žanrai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Martínez, I.M.P. 2011. “I might, I might go I mean it depends on money things and stuff”: A preliminary analysis of general extenders in British teenagers’ discourse. *Journal of Pragmatics* 43, 2452-2470.
- Metsä-Ketelä, M. 2012. Frequencies of vague expressions in English as an academic lingua franca. *Journal of English as a Lingua Franca* 1–2, 263–285.
- Moxey, M. L., A. J. Sanford. 1993. *Communicating Quantities: A Psychological Perspective*. Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- Moxey, M. L., A.J. Sanford. 1997. Choosing the right quantifier: usage in the context of communication. *Conversation: Cognitive, Communicative and Social Perspectives*. T. Givon (ed.). Amsterdam: John Benjamins, 207–230.
- Overstreet, M. 1995. *The Form and Function of General Extenders in English Interactive Discourse*. Unpublished PhD Thesis, the University of Hawaii.
- Overstreet, M. 1999. *Whales, Candlelight and Stuff Like That: General Extenders in English Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Overstreet, M. 2005. And stuff und so: Investigating pragmatic expressions in English and German. *Journal of Pragmatics* 37 (11), 1845–1864.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Parvaresh, V., M. Tavangar, A. Eslami Rasekh, D. Izadi. 2012. About his friend, how good she is, “and this and that”: General extenders in Persian and EFL discourse. *Journal of Pragmatics* 44, 261–279.
- Parvaresh, V., T. Tayebi. 2014. Vaguely Speaking in Persian. *Discourse Processes* 51 (7), 565–600.
- Plato, 1914. *Euthyphro*. Transl. H. N. Fowler. London: William Heinemann.

- Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekinių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt
- Powell, M.J. 1985. Purposive vagueness: an evaluative dimension of vague quantifying expressions. *Journal of Linguistics* 21, 31-50.
- Ruzaitė, J. 2005. The power of vague language: Persuasive use of quantifiers in British spoken academic discourse. *The Power of Language: A Collection of Essays*. L.-E. Breivik, O. Øverland (eds.). Oslo: Novus Press, 132–152.
- Ruzaitė, J. 2007. *Vague Language in Educational Settings: Quantifiers and Approximators in British and American English*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ruzaitė, J. 2010. Translation equivalents of vague language items: A study of general extenders in a parallel corpus. *Studies about Languages* 16, 33–38.
- Sabet, P. G. P., G. Q. Zhang. 2015. *Communicating through Vague Language: A Comparative Study of L1 and L2 Speakers*. Palgrave Macmillan.
- Secova, M. 2008. *Discourse pragmatic features of spoken French: analysis and pedagogical implications*. Unpublished PhD Thesis. University of London.
- Sperber, D., D. Wilson. 1995. *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- Stenström, A.-B., G. Andersen, I.K. Hasund. 2002. Trends in teenage talk: corpus compilation, analysis and findings. *Studies in Corpus Linguistics* 8. John Benjamins.
- Swales, J.M. 1990. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Terraschke, A., J. Holmes. 2007. ‘Und Tralala’: vagueness and general extenders in German and New Zealand English. *Vague Language Explored*. J. Cutting (ed.). New York: Palgrave MacMillan, 198–220.
- Verdonik, D. 2015. Internal variety in the use of Slovene general extenders in different spoken discourse settings. *International Journal of Corpus Linguistics* 20 (4), 445–468.
- Wagner, S. E., A. Hesson, K. Bybel, H. Little. 2015. Quantifying the referential function of general extenders in North American English. *Language in Society* 44, 705-731.
- Ward, G., B. Birner. 1993. The semantics and pragmatics of *and everything*. *Journal of Pragmatics* 19, 205–214.
- Warren, M. 1993. Inexplicitness: A feature of naturalness in conversation. *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. M. Baker, G. Francis, E. Tognini-Bonelli (eds.). Amsterdam: John Benjamins, 37–53.
- Wierzbicka, A. 1991. *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Williamson, T. 1994. *Vagueness*. London: Routledge.
- Winter, J., C. Norrby. 2000. Set marking tags ‘and stuff’. *Proceedings of the 1999 Conference of the Australian Linguistic Society*. <http://www.als.asn.au/proceedings/als1999/winter&norrby.pdf>.
- Zhang, G. 2013. The impact of touchy topics on vague language use. *Journal of Asian Pacific Communication* 23 (1), 87–118.
- Zhang, G., H. Feng. 2013. The sensitivity of conversational topics and vague language in Mandarin Chinese. *Contemporary Linguistics* 15 (1), 45–61.

Tarpžanrinis netikslios kalbos variantiškumas: kiekiniai žymikliai rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose

Jūratė Ruzaitė

Santrauka

Šiuo tyrimu siekiama parodyti, jog netiksli kalba (NK) gali būti vartojama kaip daugiafunkcė komunikacinė strategija, o jos vartoseną stipriai lemia kontekstas bei diskurso tipas. Šiame darbe analizuojama viena NK kategorija – kiekiniai žymikliai (KŽ; pvz., *daug, šiek tiek, mažai*). Tyrimas apima šių leksinių vienetų vartoseną lietuvių sakytiniame diskurse, kuris lyginamas su rašytiniu diskursu siekiant išryškinti skirtingų žymiklių skirtingą paplitimą keliuose diskurso tipuose. Tyrime remiamasi duomenimis, surinktais iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (DLKT, tekstynas.vdu.lt), o rezultatai aptariami ir interpretuojami iš tekstynų lingvistikos, variantinės sociolingvistikos, pragmatikos ir diskurso analizės perspektyvos.

Šio tyrimo rezultatai iš dalies patvirtino ankstesniuose kitų kalbų tyrimuose dažnai pateikiamas empiriškai sistemingai netirtas išankstines nuostatas, kad NK yra tipinis sakytinės kalbos bruožas, tačiau išryškino ir svarbius skirtumus tarp rašytinio bei sakytinio diskurso. Rezultatai rodo, jog KŽ dažniau vartojami sakytiniame diskurse, tačiau kai kurie žymikliai būdingesni tam tikriems rašytiniams tekstams. Labiausiai KŽ dažnumas, panašu, priklauso nuo oficialumo lygio: kuo oficialesnis bendravimas ar tekstas, tuo mažiau KŽ vartojama. Taip pat pastebėta, jog didelius kiekius žymintys KŽ yra (gerokai) dažnesni nei mažus kiekius žymintieji visuose diskurso tipuose, tačiau sakytiniame diskurse skirtumas tarp šių dviejų KŽ tipų yra visai nežymus. Pragmatiniu požiūriu KŽ atlieka svarbias komunikacines funkcijas: vertina pasakymo stiprumą, yra vartojami kaip mandagumo strategija bei yra svarbūs kuriant diskurso struktūrą.

KŽ sudaro itin svarbią pragmatinės kompetencijos dalį, todėl šie žymikliai kaip NK kategorija turėtų atsispindėti mokant svetimšios kalbos bei leksikografiniuose šaltiniuose. NK turėtų tapti įprasta kategorija mokant lietuvių kalbos kaip svetimšios, o mokomasis turinys turėtų apimti ir formaliąją, ir neformaliąją leksiką nestigmatizuojant tokių skolinių kaip *biškis*, bet parodant, kokiuose kontekstuose jie yra įprasti, o kur – reti ar paprastai nevartojami. NK nėra pati savaime netinkama, tačiau ją vartojant svarbu įvertinti tai, kad skirtingose kalbose, kultūrose bei tekstų tipuose taikomos skirtingos socialinės-pragmatinės normos NK vartojimui.

Discourse variation of vague language: vague quantifiers in spoken and written Lithuanian

Jūratė Ruzaitė

Summary

Vagueness is a controversial issue, which was long stigmatised by both researchers and laypeople and largely neglected in linguistics until the publication of Channell's (1994) study, which demonstrated that vague language (VL) is a multi-faceted phenomenon of high pragmatic importance. The present study focuses on one of the most central categories of VL in Lithuanian, i.e. vague quantifiers, which can be defined as non-numerical expressions used for referring to quantities, e.g. *daug* ("a lot"), *mažai* ("little/few"), *keletas* ("several"), or *šiek tiek* ("a little bit"). The meaning of quantifiers frequently encodes some evaluative content concerning the significance of a quantity. The evaluative function is an important and intended speaker's message, expressed by choosing a vague expression, and is lost if reformulated into a precise expression. A systematic account of this pragmatic category has not been carried out yet in Lithuanian, and the vast majority of research on vague quantifiers focuses mainly on English with only very few exceptions.

VL is omnipresent and is used in all discourse types, but to a different extent and for different purposes; therefore, this investigation has a two-fold aim: (a) to determine the distribution of quantifiers in different discourses including spoken interaction and a variety of written texts (i.e. academic texts, newspapers and magazines, publicist texts, administrative texts, and fiction); and (b) to overview when and why vague quantifiers are prioritized over precise numerical references.

The data for this investigation has been obtained from the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language (tekstynas.vdu.lt), which is a reference corpus comprising over 140 mln words; it represents five major discourse types analysed in this paper. The present analysis has been carried out within the framework of corpus linguistics, pragmatics, variationist sociolinguistics, and discourse analysis; it is primarily quantitative, but to explain some dominant tendencies in the results, it also deals with some qualitative aspects.

The findings obtained from spoken and written discourse have revealed that quantifiers are distributed very unevenly in the two modes of language; the results have also shown some dramatic differences in the use of quantifiers in different written texts. Their distribution and functions

Ruzaitė, J. 2018. Netiksli kalba rašytiniuose ir sakytiniuose tekstuose: kiekių žymiklių analizė. *Taikomoji kalbotyra* 10: 45–67, www.taikomojikalbotyra.lt

depend on the formality of quantifiers and their semantic type. Multal quantifiers (i.e. those referring to large quantities) are emphatic, whereas paucal quantifiers (i.e. those referring to small quantities) are mainly used for mitigation and are more prone to soften the effect of negatively loaded lexemes. Importantly, quantifiers are used for persuasion since they evaluate a quantity and convey the speaker's interpretation of its significance. They can be important in discourse structuring, in shaping interpersonal relationships, and as a face-saving strategy. Due to the large variety of communicative functions that quantifiers can perform, they are an important category in second language teaching and should be adequately dealt with in lexicography.

Keywords: vague language; quantifiers; spoken and written discourse; corpus; multal and paucal quantifiers; functions.

Įteikta 2018 sausio mėn.

Paskelbta 2018 rugsėjo mėn.